

A köztörténeti kutatások egy része szerint a fő törésvonalak az 1956-os forradalom és szabadságharc során nem a történelmi egyházak és az állam között húzódtak. Bár a történelmi egyházi struktúrák tönkretétele a társadalom felszínén már megtörtént, de a társadalom hálózati „mélyrétegeiben” újabb ellenállási központok alakultak ki.

A korabeli források alaposabb vizsgálata során azt állapíthatjuk meg, hogy rögtön 1957 novemberétől a hatalmának megszilárdítását minden lehetséges módon elérni akaró kádári államhatalom nem válogatott az eszközökben. Adminisztratív módon, a püspökségek személyi és gazdasági fejlesztésének megakadályozásával, ügynökök beépítésével az egyházi hierarchiába, valamint a hívek közé, elérték, hogy 1958-ra újra „dermedt és fagyott állapotba” került a vidéki Magyarország, és a „fortélyos félelem” uralkodott mindenütt. A manipulatív álhírekkel operáló kádári pártállam az írott sajtóban indította meg első offenzíváját 1956 emléke ellen. A kádári állambiztonság a bomlasztás technikáját alkalmazva nem csak a valóságot, hanem a lelkeket is uralni akarta.

A forradalom somogyi eseményeit mutatja be a *Somogyország ötvenhatban* című kötet, amely dokumentumok és visszaemlékezések alapján igazolja, hogy a vidéken lezajló ötvenhatos események hatása és emléke még most is velünk él Somogyországban és annak határain túl is. (*Somogyország ötvenhatban, Dokumentumok, emlékezések és történetek a forradalomról*, szerkesztette FARKAS Péter, SZÁNTÓ László, Kaposvár, Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, 2017.)

A *Somogyország* 1957. év márciusi, áprilisi, májusi számaiban kemény hangvételű antiklerikális cikkekkel találkozhatunk. Felekezettől függetlenül, megfélemlítési céllal számoltak be a lelkészek „ellenforradalmi” tevékenységéről. (*Somogyország* 1957. február 7., március 27., 31., május 11.) A cikkek stílusa bornírt, ugyanakkor fenyegető volt. A központi politikai akarat a Vatikán és a katolikus püspöki kar leplezését várta el. A túlteljesítés a helyi politika irányítóinak a szándékát bizonyította.

Sallai László, balatonakali plébános is tiltakozott a rádió és sajtó propaganda-hadjárata ellen, mert hívei gyakran szólították meg az utcán, s megkérdezték, hogy a rádióban elhangzott riportban mi az igazság. A manipulatív rágalmak ellen nehéz védekezni. A Veszprém megyei egyházügyi előadóhoz azzal a kéréssel fordult dr. Kerényi József veszprémi kanonok, hogy a megyei sajtó egyház elleni hadjáratát segítsen leállítani. Véleménye szerint azt a papot kell megbüntetni, aki megérdemli, de más forrófejűségéért a többiek ne szenvedjenek. (Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára – a továbbiakban MNL SML –, XXVII. 518. f., MSZMP Somogy Megyei Bizottsága iratai, Az egyházak jelenlegi helyzetéről, Veszprém, 1957. december 17.)

Azokat a rutinos, a manipuláció technikáiban járatos újságírókat használták fel az egyházak elleni küzdelemre, akik a látszólag objektív hangvétellel hatni tudtak az egyszerű hívekre. Az egyházi sajtó engedélyezését a politikai vezetés még vitatta. A védekezni nem tudó egyházak teljesen ki voltak szolgáltatva mind a központi, mind a helyi média hadjáratának. A Somogy megyei sajtó mellett a Veszprém me-

gyei is „kitüntette” magát ebben a küzdelemben. Ez különösen a katolikus egyház szempontjából járt súlyos következményekkel, hiszen a két közigazgatási megye ebben az időszakban egy katolikus egyházmegyéhez tartozott, ami a „klerikális reakció” fellépésében az erők koncentrációját tette lehetővé.

A Veszprémi Egyházmegye Dunántúl legnagyobb, Magyarország egyik legrégebbi püspöksége. Egyházpólitikai szempontból vezető szerepe a közelmúltat s napjainkat tekintve is egyértelműen meghatározó. A veszprémi püspöki székből került Czapik Gyula az egri érseki, Mindszenty József, Lékai László és Paskai László az esztergomi érseki székre. (BALOGH Margit–GERGELY Jenő, *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992, Kronológia*, Bp., História, MTA Történettudományi Intézete, 1994, 319. o.) Egyértelmű, hogy az állam és az egyház viszonyának fontos kérdése: ki állt a veszprémi katolikus egyház élén, hogyan lehetett ellenőrizni, befolyásolni a veszprémi püspököt.

A kádári egyházpólitika egyik első áldozata Badalik Bertalan veszprémi püspök volt. Az egyházmegye névtárában olvasható életrajza tömör, de pontosan kirajzolóodik belőle az a főpapi karakter, amely a diktatúráknak gondot okozott. Badalik Bertalan, az egyházmegye 95. püspöke nagyon nehéz körülmények között kezdte meg főpásztori munkáját 1949. június 10-én. A magyar katolikus egyház ekkor még tartotta magát az egyre erősödő diktatúrával szemben. Amint Badalik püspök elfoglalta hivatalát, megkezdődött az egyházak feletti állami felügyelet, a közvetlen beavatkozás a püspöki aula belügyeibe. A beavatkozás fontos eszköze volt, hogy a püspökök nem maguk választották meg közvetlen munkatársaikat. A domonkos tartományfőnökből lett főpásztor a kádári hatalom számára eleve gyanús volt, hiszen a szerzetesben csak ellenséget, XII. Pius pápa politikájának érvényesítőjét látta. Eltávolították mellőle munkatársait, és más egyházmegyéből hoztak helynököt és kancellárt. Ebben az időben született meg a kormánybiztosi intézmény, ami a püspökök nyakára ültetett pártállami tisztviselőt jelentette, akinek engedélye, ellenőrzése nélkül az egyházmegye területén semmi sem történhetett. A veszprémi püspök ilyen körülmények között fogoly volt a saját aulájában. A Mindszenty-vonalat követő főpásztor lépéseit szigorúan ellenőrizték. Ezért alakította ki azt a gyakorlatot, hogy elment minden papjának a temetésére, ahol közvetlen munkatársaival és híveivel szabadabban tudott érintkezni. (*A Veszprémi egyházmegye névtára*, Veszprém, Veszprém Egyházmegyei Hatóság, 1992.)

A pártállam felső vezetése és az állami hatalom helyi képviselete egyformán élt a megfélemlítés eszközeivel. A forradalom alatt kiszabadult papok számíthattak arra, hogy letartóztatásukra újra sor kerül. A veszprémi püspök, Badalik Bertalan a legfőbb ügyészhez fordult levelével, amely jól érzékeltette a katolikus egyház kiszolgáltatottságát és kényszerhelyzetét: „Alulírott, mint a veszprémi egyházmegye püspöke tisztelettel kérem a Legfőbb Ügyész Urat, szíveskedjék módot találni, hogy az októberi forradalmi események során kiszabadult veszprémi egyházmegyei papok, akik, mint politikai foglyok voltak különböző börtönökben, véglegesen szabadlábban maradhassanak ügyük felülvizsgálása után. Indoklás: Már a forradalmi események

előtt az akkori enyhülés eredményeképpen több pap szabadlábra került. A veszprémi egyházmegyében oly nagy a paphiány, hogy a forradalmi események során kiszabadult papokat is azonnal be kellett osztani lelkipásztori munkára, mivel a hittantanítás szabadsága következtében megnövekedett lelkipásztori munkát így is csak a legnagyobb nehézséggel tudják ellátni papjaink. Ezen tárgyalások és ítéletekkel kapcsolatban a Legfőbb Ügyész Úr jól tudja, hogy milyen körülmények között folytatták le azokat. Az enyhüléshez és a lelkek megbékéléséhez nagyban hozzájárulna, ha a hadbíróságok által elítélt papjaimat a Legfőbb Ügyész Úr véglegesen szabadlábra helyezné.”

Ezután több nevet sorolt fel a levél. Közülük Pék János nevét kell külön kiemelni, akit 1954-ben ítélték el. A jogerős ítélet 1954. október 24-én született. Büntetése 9 év. A vád: feljelentési kötelezettség elmulasztása és államtitok megsértése. A plébános egészségi állapota gyöngye, csak bottal tudott járni. (Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár – a továbbiakban: VFL –, Kancelláriai iratok 2000-7/1957.) A szuloki plébánoshelyettes 1957. január 30-án kelt levelében az egyházmegyei hatósággal közli, hogy vasárnap és hétfőn hajnalban a volt politikai foglyokat letartóztatták. Így Pék János plébánoshelyettest hétfőn, azaz január 28-án vonattal Kaposvárra utaztatták. (VFL, Kancelláriai iratokhoz csatolt levél, berzencei római katolikus plébániahivataltól, 23/1957. sz.) Pék János további sorsáról a Veszprémi egyházmegye névtárai alapján annyit lehet tudni, hogy 1961-ig vezette a szuloki plébániát. Ezután nevével már nem találkozunk.

Badalik Bertalan a beteg lelkészt meg tudta menteni a börtöntől, de mint politikai okokból elítéltet a későbbiek során az egyházmegyéből elhelyezték. (*Veszprémi Egyházmegye papságának névtára*, 1963; 1975; 1984; 1992.) Nemcsak a főügyészhez fordult az egyházmegye főpásztora üldözött papjai ügyében, hanem külön levélben is felhívta az elítélt papok figyelmét arra, hogy legfontosabb adataikat, amelyek elítélésükkel kapcsolatosak (letartóztatási szám, a jogerős ítélet kelte, büntetés, vád) levélben jelezzék, mert ügyükben ezek ismeretében tud csak eljárni. (VFL, Kancelláriai iratok 2000-7/ 1957.) A lelkipásztorok a főpásztor kérését komolyan vették, hiszen számítottak az újabb retorzióra. A püspökséghez érkező levelek bizonyítják, milyen rossz egészségi állapotban szabadultak a katolikus papok, s az újabb fenyegetettségtől egyedül csak a püspöktől várhattak segítséget. (VFL, Kancelláriai iratok 2000-7/ 1957.)

A főpásztor a legnehezebb időben is megnyilatkozott, mert tudta, hogy híve-
iért is felelős. 1956. december 16-án kelt körlevelében a közelgő karácsonyi ünnepek adventi hangulatában szólt híveikhez: „Várva vártam már Hozzátok szólani, s örömmel ragadom meg a karácsonyi ünnepek nyújtotta alkalmat, hogy legalább néhány sorban felkeresselek benneteket. Első szavam, a kívánságom számotokra: béke [...] Igen, békét kívánok minden kedves hívőmnek. Először is a lelki békét, amely a külső békétlenségek közepette is mélységes örömet vált ki az ember lelkéből. Azután kívánom a külső békét, amely rendet, nyugalmat, a rendnek és nyugalomnak állandóságát jelenti Szent Ágoston szerint. Ez az a béke, amely az eredményes munkának, a

természetes haladásnak a feltétele. Ez az az állapot, amelyben a hatalommal szemben a jogé az elsőség. A hatalom a jognak szolgál és a jog érvényesülését segíti elő. Ez az a béke, amely félelemmentes életet jelent a társadalom tagjainak, az egyes nemzeteknek egyaránt. [...] Hiába ápoljuk a béke virágát, ha más oldalról a gyűlöletnek és bosszúnak, az elferdítésnek és hazugságnak, a rágalomnak és a széthúzásnak, a veszekedésnek és végül a háborúnak készítjük az útját.” (VFL, Egyházmegyei Hatóság körirata, 8. szám, 1956. december 16.) A papokhoz szóló körlevélben a megyés püspök megállapította, hogy az elmúlt évek aknamunkája, amely a papságot tőle elválasztani igyekezett, hiú erőlködés maradt. (VFL, Egyházmegyei Hatóság körirata, 9. sz.)

Mindkét püspöki megnyilatkozás, ha az egyház nyelvén is fogalmazott, bátor állásfoglalás volt. A hívekhez szóló körlevélben a forradalom leverését követő bosszú, megtorlás ellen foglalt állást. A másik körlevél erőt adott a megye katolikus lelkészeinek a további ellenálláshoz. Badalik püspök a forradalom napjaiban eltávolított két prominens békepapot, Máté János vikáriust, a püspöki helynököt, valamint Szabó János irodaigazgatót. Helyükre megbízható munkatársakat nevezett ki. Nemcsak a püspöki aulát tisztította meg a számára nemkívánatos személyektől, hanem egyházmegyei szinten is fellépett a rendszer iránt lojális békepapok ellen. (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára – a továbbiakban MNL OL –, M-KS-288/1958./4. őe., Megyei Tanács VB Egyházügyi főelőadójától /Jelentés/, Veszprém, 1958. február 28.)

Máté János eltávolítása a püspöki aulából bátor, sőt kemény lépésnek tekinthető, mert a vikárius Beresztóczy Miklós és Horváth Richárd társaságában országgyűlési képviselői tisztséget töltött be. A pártvezetés számított arra, hogy a Vatikán mindhárom papot kényszeríteni akarja a képviselői mandátumról való lemondásra. Ez a lépés 1957. július 16-án megtörtént, amikor a Vatikánból három dekrétum érkezett. A Szentszék fellépése igen határozott volt. A dekrétumok lényege, hogy a három parlamenti katolikus pap képviselő azonnal mondjon le mandátumáról. Név szerint Beresztóczy Miklósról, Horváth Richárdról és Máté Jánosról volt szó. A Vatikán eltiltotta a katolikus papokat minden politikai és társadalmi tevékenységtől, és azonnal jelentést és magyarázatot kért a helyzetről. A Szentszék dekrétumai azzal fejeződtek be, amennyiben azokat nem hajtják végre, úgy ipso facto, azaz automatikusan a három személy a „különleges kiközösítés” alá esik. (MNL OL, M-KS-288-5/39. őe., Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1957. augusztus 13-i üléséről.)

A pápai dekrétumok külpolitikai háttere nyilvánvaló, hiszen 1957-ben az ENSZ szeptemberi közgyűlésén a magyar kérdést napirendre tűzték. A cél az volt, hogy a Vatikán így hívja fel a világ figyelmét a magyarországi vallásüldözésre.

A válaszlépés nem maradt el, a püspöki kart 1957. július 31-re, amikor még az nem ismerte a pápai rendeleteket, felrendelték az Egyházügyi Hivatalba, és közölték a püspökökkel az állami vezetés elvárásait. A cél a püspöki kar megosztása és a megfélemlítés. Ezek után érdemes szó szerint idézni Moravetz Lajos egyházügyi főelőadó néhány mondatát: „Rendkívül nehéz volt a mi helyzetünk, amíg Badalik Bertalan püspök állt az egyházmegye élén, mint kormányzó. Hosszú évek munkájába került,

mire Badalikot lejárattuk, melyhez rajtunk kívül minden elvtársnak köszönet jár, akik ehhez segítséget nyújtottak. Egyik legfontosabb eredményünk, hogy ezt a főpapot félreállítottuk.” (MNL OL, M-KS-288/1958/4. öe., Megyei Tanács VB egyházügyi főelőadójától /Jelentés/ Veszprém, 1958. február 28.)

A papok üldözésében nem lehet mindent csak a „központi akarat” számlájára írni. Badalik Bertalan tragédiájában jelentős szerep jutott a lokális hatalmi erőknek. A Politikai Bizottság 1957. augusztus 13-i ülésén elhangzott, hogy indokolt a veszprémi püspök jogkörének megvonása, mert évek óta nehezítette a katolikus egyház és az államhatalom közötti kapcsolat konszolidálását. Ebben a megítélésben ráismerünk Moravetz Lajos egyházügyi főelőadó érvelésére. A püspök ellen azonban „konkrét adatok nincsenek ezzel kapcsolatban”. A feltételezés szerint „ő küldött ki a Vatikánnak információkat”.

A Vatikán által felvetett, hazánkra vonatkozó kérdésekből következtettek arra, hogy a veszprémi püspök információi alapján fogalmazták meg azokat. (MNL OL, M-KS-288-5/39. öe., Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1957. augusztus 13-i üléséről.) A Politikai Bizottság tehát nem tudott kézzel fogható indokot felhozni, de a püspökkel szemben kialakult személyes indulatot Moravetz Lajos azon megállapítása támasztja alá, hogy a püspök „olyan reakciós beállítottságú egyéniség, akinek párja sincs talán még országos viszonylatban sem.” (MNL OL, M-KS-288/1958/4. öe., Megyei Tanács VB egyházügyi főelőadójától /Jelentés/ Veszprém, 1958. február 28.)

1957 augusztusában ezért internálták Hejcére, ahol egyházi jellegű szociális otthonban élt 1964 októberéig. Nem egyházmegyéjében, hanem Hódmezővásárhelyen temették el a családi sírboltba. Hamvai csak 1991. október 30-a óta nyugszanak a veszprémi székesegyház kriptájában. (MNL OL, M-KS-288/1958/4. öe., Megyei Tanács VB egyházügyi főelőadójától /Jelentés/ Veszprém, 1958. február 28.)

Badalik püspök elhurcolásakor Klempa Sándor, premontrei kanonokot, zala-szentgróti plébánost neveztek ki általános helynökké. A nagy műveltségű, több nyelvet beszélő pap a szerzetesrendek működési engedélyének megvonása után került a veszprémi egyházmegye kötelékébe. 1954-ben több hónapot töltött letartóztatásban. (A *Veszprémi egyházmegye névtára*, Veszprém, Veszprém Egyházmegyei Hatóság, 1992.)

Az utód személyének megválasztásában természetesen döntő szerepe volt a megyei egyházügyi főelőadónak, aki valószínűleg számított arra, hogy a megfélemlített főpappal könnyű lesz szót érteni, és örömmel jelentette feletteseinek, hogy Klempa Sándorral összehasonlíthatatlanul könnyebb dolgozni. Ezt bizonyította, hogy megkezdődött a veszprémi püspöki aula átalakítása a rendszer igényeinek megfelelően. Eltávolították dr. Párkányi József püspöki titkárt és dr. Burucs Lászlót, Badalik szertartóját. Szabad kezet kapott a hatalom a legfontosabb aulikus tisztségek – az irodaigazgató (ún. kancellár) és a vikárius állásának – számára megfelelő személyekkel való betöltésére. A tisztogatás kiterjedt az egész egyházmegye területére, a főesperes és a kerületi esperesek leváltásával.

A megyei vezetés és az egyházügyi előadó nem volt megelégedve az eredményrel, további személycseréket sürgetett az Egyházügyi Hivatal vezetésétől. Szál-

ka volt szemükben Kerényi József kanonok, akit Moravetz Lajos az egyházmegye „káderesének” és Badalik Bertalan legmegbízhatóbb emberének nevezett. Ugyancsak sürgette dr. Gutheil Jenő kanonok menesztését, aki *A kommunisták uralma Veszprém*-ben, 1919-ben írt műve miatt szintén elfogadhatatlan volt az államhatalom számára. A „helyi” túlbuzgóság azonban ütközött a nagyobb politikai érdekekkel. Klempa Sándor helyzete még képlékeny volt, s az Egyházügyi Hivatal vezetése nem tartotta célszerűnek az idős, nagy tekintélyű papok elleni fellépést. (MNL OL, M-KS-288/1958./4. óe., A Megyei Tanács VB egyházügyi előadójától /Jelentés/, Veszprém, 1958. február 28.)

Az egyházmegyében a diktatórikus intézkedések sokkolóan hatottak. Klempa Sándor egy alkalommal úgy jellemezte a megye papságát, hogy 40%-a beteg, 10%-át nem lehet kiemelni tespedtségéből, 15%-a pedig öreg, csak 35%-ára lehet számítani. (MNL SML, XXVII. 518. f., Megyei Tanács VB egyházügyi előadójától /Jelentés/, Veszprém, 1957. december 17.) Nemcsak a lelkeszkedő alsópapságra, hanem a vezető funkciót betöltő papokra is jellemző volt az elbizonytalanodás. A hatalom kemény fellépése szertefoszlatta a reményeket, s ebből eredően a megye egyházi vezetését a kapkodás jellemezte. Természetesen voltak olyanok is, akik hősiiesen vállalták az ellenállást, de a hatalom megengedhette magának, hogy a „fennálló törvények” ellenére is fellépjen velük szemben, és „leleplezze őket”. (Uo.)

A papság passzivitása, amelyre az egyházügyi főelőadó panaszkodott, ellenállást, ugyanakkor óvatos tartózkodást is kifejezett. A havi lelki gyakorlatokat (rekollekciók), amelyeket még Badalik püspök vezetett be, Klempa Sándor is rendszeresen megtartotta. A rekollekciók a közvetett beavatkozás lehetőségét kínálták. Az itt elhangzott előadások tematikáját úgy kellett összeállítani, hogy a papságot ráhangolják a hivatalos politika be- és elfogadására. Az MSZMP Somogy Megyei Bizottságának első titkára, Szirmai Jenő, a Veszprém Megyei Tanács miniszteri biztosnak kinevezett egyházügyi főelőadójához írt levelében arra hívta fel Moravetz Lajos figyelmét, hogy az egyházzal kötött egyezés értelmében a rekollekciókon elhangzott előadások tematikáját cenzúrázni kell. Össze kell hangolni a három közigazgatási megye – Somogy, Veszprém, Zala – pártbizottságainak és egyházügyi főelőadóinak ez irányú teendőit. Így lehet megelőzni a klérus részéről induló akciókat. (MNL SML, XXVII. 518. f., MSZMP Somogy Megyei Bizottságának iratai 1957, 5–6. cs.)

Beigazolódott most is: támadni mindig előnyösebb, főleg akkor, ha az egyházi vezetés terveit, elgondolásait az állami és pártvezetők ismerik. Ez azt is lehetővé teszi, hogy időben beavatkozhasanak, s az adminisztratív intézkedéseket csak a legszükségesebb esetben alkalmazzák. Az indirekt módszerek alkalmazásától jelentős javulást várt a Somogy megyei első titkár. Az egyházak térdre kényszerítésének folyamata pontosan megtervezett koreográfia szerint ment végbe. A legfontosabb célja az volt, hogy kikényszerítsék az állammal való együttműködést. Erre reprezentatív alkalmat kínált a választás, amelyet a Kádár-rendszer a forradalom és a szabadságharc után a konszolidáció első nagy lépésének tekintett mind bel-, mind külpolitikai szempontból.